

KOLIZIONI PRINCIP ODREĐIVANJA NADLEŽNOG STATUTA U MATERIJU ZAKONSKOG NASLEĐIVANJA SA ELEMENTOM INOSTRANOSTI

1. Malo je pravnih ustanova koje pokazuju toliku raznolikost i takvo bogatstvo sadržaja kao što je to slučaj sa ustanovom nasleđivanja u Međunarodnom privatnom pravu. Razloge za to prvenstveno treba videti u prisnoj vezi koja postoji u nacionalnim zakonodavstvima između instituta svojine i ustanove nasleđivanja. Naravno, ne bi trebalo zanemariti ni uticaj koji tradicionalno „dolazi” iz prošlosti i rezultat je običaja i navika minulih vremena. Jer, podsetimo na to, nasleđivanje predstavlja jednu od najstarijih pravnih ustanova o kojoj se mogu pronaći autentični podaci u pisanim pravnim spomenicima koji datiraju još iz perioda pre naše ere (Hamurabijev zakonik, Manu zakon, Zakon XII tablica, itd.).

Za potpunije sagledavanje problema određivanja kriterijuma pomoću kojih se u današnje vreme uređuje sukob zakona u ovoj oblasti, smatramo da je neophodno utvrditi da li je u pravu antičkih civilizacija, kao i u docnijim periodima istorije ljudskog društva, uopšte postojala mogućnost za pojavu elementa inostranosti i na koji je način rešavam eventualni sukob zakona u vezi sa zakonskim nasleđivanjem.

Na osnovu podataka do kojih smo došli, proizilazi da se u periodu važenja rimskog *ius civile* (njega uzimamo kao najrazvijeniji oblik pisanog prava starih naroda) samo hipotetički može govoriti o sukobu zakona i o kolizionim normama kao instrumentima za njegovo razrešenje. Takvo stanje bilo je posledica njegovog sakralnog karaktera, što je dovelo do toga da se ono primenjivalo samo na rimske građane, dok su stranci bili apsolutno lišeni mogućnosti uživanja svih privatnih, a time i naslednih prava. Razume se da je onda teško govoriti o sukobu zakona, budući da on, kako prof. Eisner navodi, pretpostavlja postojanje različitih pravnih sistema kojima se priznaje ravnopravnost.¹⁾

Tek stvaranjem *ius gentium*-a ediktom imperatora Karakale (Caracalla) 212. godine n. ere bila data mogućnost svim stanovnicima Rima da mogu da zasnivaju građanskopravne odnose ne samo među sobom, već i sa rimskim građanima. Međutim, to nije unelo nikakve promene u materiji sukoba zakona: stranci su, isticali, formalno bili izjednače-

¹⁾ B. Eisner: Međunarodna privatno pravo, Zagreb, 1953, str. 13.

ni u građanskim pravima sa punopravnim rimskim građanima, ali u dodiru njihovog *lex origo* sa *ius gentium*²⁾ imalo se primeniti ovo drugo.

Na planu naslednih odnosa situacija je bila identična: pre 212. godine n. ere stranac je mogao da bude jedino naslednik *ex lege* svojih sunarodnika umrlih u Rimu, pa su se i eventualne kolizione norme mogle ticati samo određivanja nadležnog zakona u ovom slučaju.³⁾ Potreba za „opštim” kolizionim normama nije postojala ni onda kada su stranci dobili pravo nasleđa u odnosu na rimske građane, s obzirom da ni tada nije moglo da dođe do sukoba zakona u pravnom smislu, jer rešenje je unapred bilo poznato: imao se primeniti *ius gentium*, a to praktično znači da su se sva pitanja u vezi sa sadržinskim regulisanjem nasleđivanja podvrgavala rimskom pravu.

Propast rimskog carstva doveo je do prestanka opšteg važenja *ius gentium*. Umesto toga dolazi do stvaranja većeg broja primitivnih pravnih poredaka čije su norme običajnog prava bile primenjivane na sva lica koja su pripadala istoj narodnosnoj grupi, bez obzira na to što za ona mogla biti stanovnici različitih država. Zato je mogući sukob zakona i oblasti zakonskog nasleđivanja bio rešavan na bazi principa personaliteta: nasleđivanje jednog lica bilo je uređivano pravilima običajnog prava grupe, nezavisno od toga gde je njegova smrt nastupila.

2. Relativna stabilizacija društvenih odnosa pogodovala je postepenom izgrađivanju feudalnih ekonomskih odnosa. Uporedo sa novom društvenom organizacijom dolazi do stvaranja novog poretka vrednosti u društvu. U prvi plan izbija feudalni posed, a sve što je na njemu biva podvrgavano vlasti (i pravu) njegovog gospodara; umesto principa personaliteta, trijumfuje načelo teritorijalnosti prema kome svi pravni odnosi, bez obzira na njihove učesnike, podležu pravnom regulisanju običajnog prava feuda na čijoj su teritoriji zasnovani.⁴⁾

Isključiva primena lokalnih propisa praktično je otklonila dilemu u vezi sa određivanjem nadležnog statuta za nasledne odnose, a time i mogućnost primene bilo kog drugog prava, osim lokalnog.⁵⁾ Nepriznavanje stranog naslednog statuta na domaćoj teritoriji bio je povod da se u jednom delu pravne doktrine pojavi mišljenje da su stranci zbog toga bili pravno obespravljeni. Ovo mišljenje, nema sumnje, odgovara karakteru društvenih odnosa u feudalizmu (feudalac je vrhovni gospodar i vlasnik zemlje, kao i svega onog što se na njoj zatekne), ali se ne bi smelo uopštavati. U protivnom, činjenica isključive primene lokalnog prava prejudicirala bi pitanje uživanja građan-

²⁾ *Ius gentium* je bilo, takođe, rimsko pravo koje se primenjivalo na sve pravne odnose zasnovane na teritoriji rimske imperije.

³⁾ Prema prof. Blagojeviću one su verovatno usvajale nadležnost personalnog statuta lica u pitanju, što je bilo i logično, jer bi zbog isključivosti *ius civile* stranci ostali „van zakona”. (B. Blagojević: *Međunarodno privatno pravo*, knj. I, Beograd, 1947, str. 20).

⁴⁾ N. Perić: *Međunarodno privatno pravo*, Beograd, 1947, str. 21.

⁵⁾ Mogućnost da do toga ipak dođe bila je izuzetna i zavisila je od trenutne ekonomske i političke snage jednog grada odn. feuda, a ne od eventualnih kolizionih normi drugog. Prof. Blagojević navodi da su neke kategorije lica (trgovci, npr.) mogle da se pozivaju na pravo feuda kome su pripadali za vreme njihovog privremenog boravka na području drugog feuda. (Op. cit., str. 26).

skih prava stranača na domaćoj teritoriji, što sigurno ne odgovara stvarnosti poslednjih dana feudalizma, a još manje savremenim rešenjima u ovoj oblasti.⁶⁾

Feudalni pravni partikularizam doveo je u materiji nasleđivanja do toga da je postojalo onoliko različitih naslednih režima koliko i dobara na raznim područjima. Međutim, sve intenzivniji promet ljudi izazvan neophodnošću robne razmene, doveo je do poboljšavanja pravnog položaja stranača, a time i do postepenog slabljenja viševekovne dominacije principa *lex rei sitae* i razdvajanja pravila o sukobu zakona, shvaćenih u najširem smislu, i normi o građanskim pravima stranača.

Značaj koga su pokretne stvari počele da dobijaju u poznijim etapama razvoja feudalizma doprineo je proširenju primeni zakona domicila u materiji nasleđivanja pokretnosti, dok se nasleđivanje nepokretnih dobara i dalje podvrgavalo nadležnosti zakona mesta njihovog nalazjenja.⁷⁾

Bez obzira što pomenute promene ni prostorno, ni vremenski nisu koincidirale,⁸⁾ očigledno je da su revolucionarna strujanja u Evropi u XVIII veku imala uticaj i na regulisanje problema određivanja nadležnog zakona za nasledne odnose sa elementom inostranosti. Taj put trasirali su nacionalni sudovi, najpre prilagođavanjem običajnog, nekodifikovanog prava potrebama trenutka u kome se rešenje tražilo, a zatim širokim tumačenjem materijalnih normi prvih buržoaskih građanskih zakonika. Time su ujedno bili postavljeni temelji savremenih kolizionih sistema u ovoj materiji.

3. Pitanje sukoba zakona u materiji intestatskog nasleđivanja u današnjim uslovima pokazuje da je problem određivanja merodavnog prava postao mnogo složeniji, iako su neka nacionalna zakonodavstva ostala verna njihovim tradicionalnim rešenjima. Dovoljno je samo pogledati nacionalne propise o pravnom režimu sticanja svojine pravnim poslovima *inter vivos* i *mortis causa* pa shvatiti kakve i kolike pravne probleme može da provocira taj nacionalni „pravni kolorit“ u dodiru sa elementom inostranosti.

Okolnost da se kao ostavilac ili naslednik može pojaviti stranac, kao i da se dobra koja čine zaostavštinu mogu nalaziti bilo u domaćoj državi, bilo istovremeno i u njoj i u inostranstvu, nameće pitanje,

⁶⁾ Jer, čak i onda kada se na nasleđivanje isključivo primenjuje domaći zakon, to ne znači da su na taj način stranci lišeni mogućnosti da budu naslednici, već samo da to pravo mogu vršiti pod uslovima i na način propisan u *lex fori*.

⁷⁾ Boulanger navodi jednu odluku pruskog suda od 6. IV 1839. godine u prilog tvrdnje o podeljenoj zakonskoj nadležnosti u ovoj materiji u pravu Pruske. (Vidi: F. Boulanger: *Etude comparative du droit international privé des successions en France et en Allemagne*, Paris, 1964, str. 48). Batiffol, pak, citira, presudu francuskog Apelacionog suda od 27. II 1817. koja je na nasleđivanje nepokretnosti primenila *lex sitae*, polazeći od toga da se čl. 3 st. 2 *Code civil* jednako može primeniti i u domenu nasleđivanja nepokretnosti u međunarodnom privatnom pravu. (Vidi: H. Batiffol: *Droit international privé*, Paris, 1969, IV éme édition).

⁸⁾ Tako npr. dok se u Francuskoj njihovi začeci nalaze u XV. veku (Boulanger, op. cit., str. 8), dotle u Nemačkoj one kasne skoro dva puna veka.

čije će pravo s obzirom na prisutan interes najmanje dve države, biti merodavno za meritorno regulisanje konkretnog odnosa nasleđivanja.

Uzmimo da je ostavilac umro u zemlji čije državljanstvo ima, a da je putem testamenta raspolagao imovinom koja se sastojala od kuće u toj zemlji, jedne poljoprivredne parcele u drugoj državi, kao i izvesne svote novca deponovane na račun u banci neke treće države. Pretpostavimo i to da se de cuius ženio dva puta i da je u poslednjoj državi imao sina iz prvog braka koji, međutim, uopšte nije bio spomenut u testamntu. Ako bi se dogodilo da sve tri države u svojim kolizionim normama prihvataju državljanstvo ostavioca kao odlučujuću činjenicu, nasleđivanje bi trebalo da bude uređeno zakonom prve države (*lex patriae*). Međutim, s obzirom da prema unutrašnjem pravu države nalaženja poljoprivrednog zemljišta nasleđivanje istog podleže specijalnom naslednopravnom režimu, to će sud te države raspraviti zaostavštinu na domaćoj teritoriji prema odredbama lokalnog prava. Sa druge strane, smatrajući da su odredbe o nužnom delu domaći „*ordre public*”, sud treće zemlje odbiće da primeni nacionalni zakon ostavioca u pogledu nasleđivanja novčanog dela zaostavštine u domaćoj banci i nasleđivanje istog regulisaće prema propisima svog sopstvenog prava. Na taj način celokupan iznos na račun mogao bi pripasti ostaviočevu sinu iz prvog braka, iako u smislu redovno nadležnog zakona on na to možda ne bi imao pravo.

Kao što vidimo, sukob zakona u ovoj materiji dovodi do toga da se uprkos istih polaznih kriterijuma za njegovo razrešenje, u konačnom ishodu pojavljuju drugačija rešenja od prvobitno proklamovanih. Zato je po sebi razumljivo da će se taj sukob pojaviti u još oštrijem vidu ukoliko bi neka od država u pitanju u regulisanju ovog problema pošla od dvojne kolizione norme, tako da na nasleđivanje pokretne zaostavštine primenjuje jedan, a na nasleđivanje nepokretne drugi zakon.

4. Izbor tačaka vezivanja uopšte, a kod kolizionih normi o nasleđivanju posebno, predstavlja jedan od najkompleksnijih pravnih problema koji pored svog teorijskog, ima i veliki praktični značaj. Već sama okolnost da je nasleđivanje oblast u kojoj dolazi do preplitanja raznovrsnih pravnih odnosa (svojinskih, porodičnih i obligacionih), unekoliko otežava posao nacionalnog zakonodavca kod opredeljivanja za konkretna koliziona rešenja. Prvo pitanje na koje on treba da odgovori jeste, da li se nasleđivanje kao pravni fenomen podvrgava pravilima kojima se reguliše prenos i sticanje svojine (smrću jednog lica njegova imovina menja vlasnika) ili, pak, zbog svoje uzročne povezanosti sa ličnošću de cuiusa (nasleđe se otvara njegovim fizičkim nestankom) treba da bude uređeno posebnim propisima, različitim od onih koji važe u državi u kojoj se zaostavština nalazi.

Ovo pitanje, ipak, ima prevashodno praktičan značaj, jer od toga da li se ono reguliše normama mesta u kome su locirani objekti nasleđivanja (tzv. realni statut) ili onim koje se odnose na status lica u najširem smislu (tzv. personalni statut), zavisi, kao što ćemo videti, rešenje čitavog niza pitanja.

Problem je utoliko aktuelniji kada se zna da se među dobrima zaostavštine mogu naći i nepokretnosti koje zbog ekonomske vredno-

sti za privredu jedne zemlje neretko predstavljaju njen „domain réservé”. Otud se zahtevu jednih, po pravilu, emigracionih država; suprotstavlja opravdan interes onih u kojima se ta dobra nalaze, da na nasleđivanje koje ima za predmet takve objekte primene jedino svoje propise, a da raspravljanje sporova povodom njih istupe isključivo nadležnost svojih sudova. Razume se da opredeljenje svake države u tom pogledu zavisi od čitavog niza faktora, od kojih su ekonomski, socijalni i demografski sigurno predominantni.

5. Sva nacionalna prava u svetu na planu regulisanja sukoba zakona u materiji zakonskog nasleđivanja redovno usvajaju jedno od sledećih rešenja: (1) nadležnost nacionalnog zakona ostavioca u momentu smrti ili zakona njegovog poslednjeg odmicila u odnosu na zaostavštinu u celini⁹⁾ i (2) nadležnost nacionalnog zakona de cuiusa odn. zakona poslednjeg domicila njegovog za nasleđvanje pokretne zaostavštine, a zakon države nalaženja nepokretnosti u pogledu nasleđivanja nepokretne zaostavštine.

Treba istaći da izbor određenog kolizionog sistema predstavlja pravni izraz koncepcije nacionalnog zakonodavstva o takvim pravnim i društvenim kategorijama, kao što su: svojina, brak, srodstvo, stepen emigracije iz zemlje, itd. Jedino se na taj način može objasniti evolucija stavova nekih pravnih sistema u odnosu na rešenja sukoba zakona u ovoj oblasti odnosa sa elementom inostranosti. Uzmimo samo slučaj švedskog prava koje je najpre bilo proklamovano nadležnosti lex ultimi domicilii ostavioca, da bi posle otprilike jednog veka sudska praksa ove zemlje promenila kurs i usvojila primenu nacionalnog zakona ostavioca u pogledu čitave zaostavštine. Najnovija tendencija je, međutim, da se pored državljanstva uzme u obzir i domicil i mesto nalaženja njegove imovine, a kako se, zahvaljujući širokom tumačenju, domicil izjednačava sa boravištem, to se za švedsko pravo može reći da se ponovo nalazi na polaznim pozicijama od pre 150 godina. To sigurno nije plod slučajnosti, već posledica težnje ove imigracione zemlje da na celokupnu zaostavštinu u Švedskoj primeni svoje pravo kada su prebivalište i imovina ostavioca bili na njenoj teritoriji. Ako pretpostavimo da de cuius potiče iz države koja u svojim kolizionim normama polazi od državljanstva kao tačke vezivanja, sukob zakona postaje neizbežan.

Kome u takvoj situaciji dati prevagu? Da li nacionalnom zakonu lica u pitanju ili pravu države u kojoj je ono imalo svoj poslednji domicil ili, možda, zakonu države u kojoj je ostavilo deo dobara? Odgovor na ovo pitanje teško je dati s obzirom da ni jedan kriterijum nije apsolutan po svojoj vrednosti. Zato bi se i ovde mogli naći argumenti koji govore u prilog ili protiv pojedinih od njih, sve u zavisnosti od toga kako se pristupi ovom problemu.

6. Ako bi se pošlo od činjenice da je fizički nestanak jednog lica *conditio sine qua non* za otvaranje nasleđivanja na njegovoj zaostavštini, onda bi nasleđivanje sigurno trebalo podesiti pod nadležnost

⁹⁾ Međutim, i kod ove grupe država moguća su odstupanja od navedenih rešenja kada se radi o nasleđivanju posebnih kategorija objekata (nepokretnosti, po pravilu). U tom smislu su, recimo, rešenja sovjetskog i albanskog prava.

personalnog statuta, a to znači primeniti propise nacionalnog zakona lica o kome je reč. Ova koncepcija polazi od toga da je ličnost ostavilaca u životu svih pravnih odnosa, a njegova imovina samo njen ekonomski izraz koje bez vlasnika nema nekakvog smisla.¹⁰⁾

Državljanstvo kao kriterijum za određivanje nadležnog prava pruža relativno velik stepen pravne sigurnosti. Budući da se, po pravilu, zasniva nezavisno od volje jednog lica ili faktom rođenja na teritoriji jedne države, ono u najvećem broju slučajeva prati to lice do kraja života. Problem, međutim, nastaje kod lica bez državljanstva, kao i u onim slučajevima kada je ostavilac bio državljanin najmanje dve države, jer ni nacionalne kolizionne norme, niti stavovi sudske prakse u odnosu na ovo pitanje nisu jedinstveni. A to, razume se, utiče na vrednost državljanstva kao tačke vezivanja.

Taħo npr. dok italijansko, holandsko i poljsko pravo nasleđivanja apatrida regulišu primenom zakona poslednjeg domicila ovih lica, dotle nemačka kolizionna norma sadržana u zakonu od 12. IV 1938. godine polazi od prava države u kojoj je to lice imalo poslednje boravište.¹¹⁾

Primena zakona boravišta ima subsidijaran karakter u holandskom i čehoslovačkom pravu, a ukoliko se ne bi moglo utvrditi da li je i gde ostavilac (lice bez državljanstva) boravio u momentu smrti, pravo ČSR polazi od fikcije da je on imao čehoslovačko državljanstvo (čl. 33 st. 3 zakona o međunarodnom privatnom i procesnom pravu).

Problem se komplikuje kada je de cuius u isto vreme imao državljanstvo bar dve države, jer tada svaka od njih na osnovu suvereniteta polaže pravo da prethodno pitanje reši prema uputstvu sopstvene kolizionne norme. Dakle, radi se o potpuno drugačijoj situaciji od prethodne: dok se u slučaju nasleđivanja apatrida moralo pribegavati drugim vezivnim okolnostima, a ne državljanstvu, dotle kod nasleđivanja bipatrida u obzir za primenu dolaze najmanje dva nacionalna prava. Koje će to pravo biti zavisi od toga da li je ostavilac bio državljanin zemlje u kojoj se pitanje njegovog nasleđivanja postavlja ili ne.

U prvom slučaju najveći broj nacionalnih prava, bilo u svojim zakonskim kolizionnim normama, bilo kroz rešenja sudske prakse, smatra da je de cuius njihov državljanin i, shodno tome, njegovo nasleđivanje podvrgava nadležnosti zakona određenog u smislu kolizionne norme *lex fori*.¹²⁾

Možda bi se ovakvom rešenju mogla pripisati izvesna doza nacionalnog pravnog „egoizma”, posebno ako se ima u vidu da je ostavilac mogao živeti dugi niz godina van zemlje porekla i da je u drugoj državi (čije državljanstvo ima kao drugo) zasnovao porodicu i stekao imovinu. Međutim, čini nam se da takvom prigovoru nema mesta, jer

¹⁰⁾ Prema Savinijiju imovina predstavlja „zamišljeni objekat neodređenog sadržaja”. (Cit. prema Boulanger-u, isto, str. 14).

¹¹⁾ §29 EGBGB kao primarnu tačku vezivanja uzima zakon poslednjeg domicila, dok zakon boravišta dolazi u obzir samo ako to lice nije imalo domicil ili se on ne može pouzdano utvrditi.

¹²⁾ Ovo je rešenje čehoslovačkog i albanskog zakona, a prihvata ga i doktrina Z. Nemačke. Holandski autori mu izgleda nisu naklonjeni (Kolewijn, Kisch, npr.), jer dovodi do negiranja stranog državljanstva.

je pomenuto rešenje najlogičnije. Moguća primena drugih, rekli bismo, kvalifikovanih kriterijuma, dolazi u obzir u situaciji kada se sudovi suoče sa problemom nasleđivanja lica sa dva ili više državljanstva, od kojih ni jedno nije domaće. Pribegavanje jedino državljanstvu kao odlučujućoj činjenici, bez ikakvog bližeg određenja, tada se pokazuje kao neadekvatno.

Problem utvrđivanja državljanstva takvog lica, a posredstvom njega i nadležnog prava za nasleđivanje, zbog toga se mora rešavati upotrebom takvih „vezivnih“ elemenata, kao što su: poslednje stečeno državljanstvo (pravo ČSR), najduža vezanost za datu državu (poljsko pravo) ili se, pak, analizom većeg broja okolnosti, kao npr., gde se nalaze domicili ili imovina tog lica, gde mu živi porodica, koji mu je maternji jezik, dolazi do tzv. „efektivnog državljanstva“.

Relativnost državljanstva kao tačke vezivanja pokazuje se i u slučajevima kada sudovi jedne države raspravljaju zaostavštinu državljanina neke strane države koja počiva na principu federativnog uređenja, a koja nema norme o interlokalnom sukobu zakona. U nedostatku uputstva koje vodi primeni zakona jedne od federalnih jedinica takve države (čije je pravo proglašeno za nasledni statut u smislu kolizione norme *lex fori*), domaćem sudiji stoji na raspolaganju nekoliko alternativa. On najpre može da primeni sopstveno pravo (i to materijalno) pozivom na nemogućnost saznanja kako glasi strani zakon. I pored nezgodnih posledica koje može da izazove (retorzija, nepriznavanje takve odluke u inostranstvu), ovakvo rešenje zabeleženo je u sudskoj praksi nekih zemalja.¹³⁾

Nacionalni sudija bi, takođe, mogao da izabere jedan od sistema sukoba zakona unutar federativne države (u stvari, kolizionu normu jedne od federalnih jedinica) i da na taj način dođe do nadležnog prava. Ovakav slučaj pojavio se u praksi libanskog pravosuđa kada je libanski sud, raspravljajući o nasleđu jednog Amerikanca domiciliranog u državi New-York, a umrlog u Washingtonu, primenio zakon ove poslednje države, oslanjajući se na to da je sudska praksa ove federalne države SAD to isto učinila u jednoj ranijoj odluci.¹⁴⁾

Međutim, ni ovo rešenje nije bez određenih slabosti. Iz činjenice proglašavanja nadležnosti prava države Washington došlo se do zaključka da bi tada svaka država u SAD mogla da proglasi nadležnim svoje materijalno pravo, ne vodeći računa o drugim „vezivnim“ okolnostima datog slučaja sa različitim teritorijama unutar SAD (npr. mestu nalaženja dobara zaostavštine, o domicilu ostavioca, itd.). A takvo rešenje, sem malog broja federalnih država SAD, nije naišlo na praktičnu primenu u ovoj zemlji.

Treća alternativa sastoji se u postavljanju jednog subsidijarnog kolizionog pravila od strane domaćeg sudije, različitog od kolizione

¹³⁾ Tako je Narodni sud u Ludusu (Rumunija), raspravljajući o zaostavštini jednog naturalizovanog Amerikanca rumunskog porekla, proglasio nadležnim zakon Indiane (SAD). Međutim, kako i pored svih nastojanja nije uspeo da sazna kako on glasi, sud je na njegovo nasleđivanje primenio rumunsko materijalno pravo.

¹⁴⁾ Vidi komentar uz jednu odluku libanskog suda u „Journal du droit international“, 2—1970, str. 266.

norme *lex fori*. Na taj način praktično dolazi do napuštanja državljanstva kao odlučujuće činjenice i do njegove zamene domicilom. Čini se da je ovakvo rešenje relativno najpogodnije, jer pri postojanju većeg broju elemenata od kojih ni jedan nije prevalentan po svojoj indikativnosti, kreiranje ovakvog kolizionog pravila, pomoću koga dolazi do neposredne primene *lex domicilii de cujusa*, ostaje kao jedina mogućnost.¹⁵⁾ Njegova dobra strana je i u tome što se na taj način izbegava uzvraćanje i upućivanje sa zakona domicila na zakon domaće ili neke treće zemlje.

7. Ni zakon poslednjeg domicila ostavioca kao kriterijum za regulisanje sukoba zakona u materiji zakonskog nasleđivanja nije bez nedostataka. Bilo da je njegova nadležnost prihvaćena za nasleđivanje u celini ili, još češće, samo onda kada se radi o nasleđivanju pokretnosti, ovaj zakon ni izdaleka nije u stanju da obezbedi očekivanu pravnu sigurnost.

Razloge za to treba tražiti najpre u relativnoj neodređenosti ovog pravnog pojma. Tako npr., dok je za zasnivanje domicila u jednom broju država dovoljno da nadležni organ konstatuje da jedno lice već duže vremena legalno boravi na domaćoj teritoriji,¹⁶⁾ dotle druge zahtevaju da se utvrdi i postojanje subjektivnog elementa koji se očituje u nameri određenog lica da se u njoj nastani. Sa druge strane, ono što se pod ovim pojmom razume u kontinentalnom pravu, ne podudara se sa domicilom u smislu anglo-saksonskog prava.¹⁷⁾

Različito shvatanje pojma domicila u uporednom pravu, nameće potrebu kvalifikacije, koja se, po pravilu, vrši prema *lex fori*. Na kako i od ovog pravila ima izuzetaka, a i tamo gde ga se sudovi načelno pridržavaju praksa nije uvek postojana, to je određivanje nadležnog zakona često rezultat trenutne procene interesa domaće države da u datom slučaju primeni ili ne primeni sopstveno pravo. Tako je od ideala koji je trebalo da omogući primenu zakona nezavisno od državljanstva ostavioca ili mesta nalaženja njegove imovine, u stvarnosti ostalo veoma malo. Od niza primera koji to ilustruju, navešćemo nekoliko, po našem mišljenju, najkarakterističnijih.

Tako je High Court of London u slučaju „Ramsay (or Bowie) v. Liverpool Infirmary” (1930) AC 588 odlučio da na nasleđivanje jednog Škotlandanina, koji je 34 godine živeo i umro u Londonu, primeni škotsko pravo. U obrazloženju svoje odluke sud je naveo da je ostavilac do kraja života bio pretplaćen na jedan škotski nedeljni časopis, kao i

¹⁵⁾ Za ovo rešenje zalaže se i holandska pravna nauka u situaciji kada se ne može sa sigurnošću utvrditi federalno državljanstvo lica koje potiče iz SAD, V. Britanije, Australije ili Kanade. (Vidi: *Les régimes matrimoniaux et les successions en droit international privé*, Bruxellis, MCMLXIII, str. 1019).

¹⁶⁾ To nije karakteristično samo za imigracione zemlje koje kao, npr. Švedska, širokim tumačenjem pojma boravišta ovo izjednačavaju sa domicilom, već i za one države za one države koje su svojevremeno ustanovljavale strog režim sticanja domicila za strance na domaćoj teritoriji (Francuska i Belgija, npr.). Umesto tzv. pravnog domicila, sudska praksa ovih zemalja usvaja faktički domicil (*domicil du fait*), ukoliko predstavlja glavno mesto stanovanja lica u pitanju.

¹⁷⁾ O razlikama o kojima je reč vidi: M. Ferid: *Le rattachement autonome de la transmission successorale en droit international privé*, Rec. des cours de l'Académie int. droit international de la Haye, 1974, II, str. 93 i 94.

da je imao običaj na izjavljuje kako je ponosan što je iz Glazgova. Prema Cheshire-u izgleda da ovo nije bio usamljen slučaj u engleskoj sudskoj praksi.¹⁸⁾

I dve odluke francuskih sudova na svoj način ilustruju relativnost domicila kao odlučujuće činjenice. Jedna presuda bila je doneta 1952. godine povodom slučaja „Shashaty” (Trib. civ. Seine, 6. II 1952, Rev. crit. de droit int. privé, 1952, str. 494). U pitanju je bilo nasleđivanje jednog turskog državljanina čije je poslednje boravište bilo u Francuskoj, gde je stekao i neke nepokretnosti, a iza sebe je ostavio i akcije jednog francuskog komanditnog društva. Kada je trebalo ustanoviti gde se nalazi domicil ovog lica, sud je, polazeći od toga da se njegova čitava zaostavština nalazila u Francuskoj, smatrao da je prekinuo svaku vezu sa Turskom, pa je na nasleđivanje njegove pokretne imovine primenio francuski zakon kao zakon njegovog poslednjeg prebivališta.

U jednoj docnijoj odluci, donetoj u vezi sa nasleđivanjem jednog državljanina SAD, koji je ranije imao domicil u Japanu, sud je našao da je de cuius stekao domicil u Francuskoj, iako je samo nakon nekoliko meseci boravka umro u jednom pariskom hotelu. Sledstveno tome, nasleđivanje njegove pokretne imovine bilo je podvrgnuto francuskom zakonu, ma da se pretežni deo zaostavštine nalazio u Zapadnoj Nemačkoj. U razlozima svoje odluke sud je konstatovao da je odlučujući značaj dat njegovoj nameri da se nastani u Francuskoj.¹⁹⁾

Već je istaknuto da je slabost domicila kao odlučujuće činjenice u tome što je njegova pravna sadržina različita u pojedinim nacionalnim pravima. Stvar se još više otežava time što ni principi prema kojima se rešava problem klasifikacije nisu jedinstveni. Naime, dok neke države ovo pitanje rešavaju primenom *lex fori*,²⁰⁾ dotle se u drugim primenjuje *lex causae*.

U vezi sa ovim drugim rešenjem moglo bi se postaviti pitanje, da li rešavanje problema kvalifikacije pomoću *lex causae* stvara mogućnost za ponovnu primenu domaćeg materijalnog prava u slučaju uzvraćanja ili, čak, za primenu neke treće zemlje, ako bi prvobitno oderđeno pravo uputilo na njegovu primenu.

Analiza sudske prakse u svetu, gotovo bez izuzetaka, pokazuje da „renvoi” nije bio prihvaćen kako u slučaju kada je trebalo utvrditi pravnu prirodu predmeta nasleđa,²¹⁾ tako i onda kada je trebalo ustanoviti da li je de cuius imao domicil na domaćoj teritoriji.

Primeru radi navodimo jednu odluku Apelacionog suda Monaka iz 1972. godine. Radilo se o zaostavštini jednog Belgijanca koji je umro u Monaku ne sačinivši testamenat. Kao jedini potencijalni nasled-

¹⁸⁾ Ibidem, str. 93.

¹⁹⁾ Radi se o slučaju „Shoeller” koga je raspravljao i okončao svojom odlukom Kasacioni sud 17. VII 1963.

²⁰⁾ Naravno, izraz „*lex fori*” treba shvatiti u smislu nadležnosti materijalnog prava države suda pred kojim se problem kvalifikacije postavlja, jer bi u protivnom moglo doći do primene stranog naslednog statuta.

²¹⁾ Reichsgericht je u jednoj odluci iz 1957. godine ostao dosledan u primeni nacionalnog zakona ostavioca (zakon Kalifornije) i onda kada je trebalo odrediti karakter udela ostavioca u imovini jednog trgovačkog društva.

nik javila se državljanka Monaka, koja je s obzirom na stepen srodstva sa ostaviocem mogla postati naslednik pokretnosti u Monaku, jedino ako bi bilo prihvaćeno uzvrćanje sa nacionalnog zakona de cujusa (zakon Belgije) na zakon Monaka. Međutim, iako je sud prihvatio „renvoi”, a time i nadležnost sopstvenog prava za nasleđivanje pokretnosti, domicil je bio definisan prema belgijskom zakonu kao nadležnom za sâm odnos nasleđivanja (lex causae).

I dok bi se za francusko pravo moglo reći da je jednodušno u pogledu primene lex fori,²²⁾ dotle nemačko pravo u pogledu kvalifikacije izgleda stoji na stanovištu primene lex causae.²³⁾ U tom smislu je bila i jedna odluka Reichsgericht-a od 5. VII 1934. Kada je trebalo odrediti da li će se pojam „preduzeće” shvatiti onako kako je to predviđeno u austrijskom pravu (lex causae) ili prema odredbama nemačkog zakona (lex fori), sud se odlučno izjasnio u prilog prvog rešenja. Istina, Reichsgericht je docnije promenio stav ukoliko je uzvrćanje sa lex causae bilo potpuno, tj. ako bi na taj način došlo do primene nemačkog zakona na nasleđivanje u celini. Očigledno je da se na taj način još jednom želeo da afirmiše princip jedinstvenosti nasleđivanja u pravu Zapadne Nemačke, ali i stav da se prihvatanje „renvoi” izbegne neugodnost izjašnjavanja o stranim pravnim pojmovima.

I pored sve neodređenosti, valja reći da se domicil pokazuje kao vrlo pogodna tačka vezivanja, jer dopušta nacionalnim sudovima da u zavisnosti od procene interesa domaćih naslednika proglase nadležnim svoje ili strano pravo.²⁴⁾ Ta njegova pravna „fleksibilnost” uticala je na to da se i kolizione norme onih zemalja koje su po tradiciji primenjivale realni statut na nasleđivanje nepokretnosti, nađu pred radikalnim zaokretom u smislu generalnog prihvatanja nadležnosti zakona poslednjeg domicila de cujusa u ovoj oblasti.²⁵⁾

8. Videli smo da primena nacionalnog zakona ostavioca ima svog opravdanja ako se problem nasleđivanja tretira izolovano, posmatran isključivo sa stanovišta države čiji je državljani bio ostavilac ili njega samog. I zaista, nasleđivanje se otvara tek njegovom smrću, a njegova prava i obaveze treba da pređu na druga lica. Međutim, situacija se bitno menja u dodiru ovog pravnog odnosa sa elementom inostranosti. Ukoliko je ostavilac imao imovinu u nekoj stranoj državi, ona ne može da ostane indiferentna prema činjenici smrti ovog lica, naročito ako je u njegovoj zaostavštini bilo objekata (stvari i prava) koji bilo zbog svoje ekonomske vrednosti ili pravne prirode, tangiraju njene socijalne ili ekonomske interese.

²²⁾ Prema Boulanger-u (op. cit., str. 195) ovaj stav bio je izražen i na 58. Kongresu notara Francuske. Bartin, pak, pledira za primenu lex rei sitae kada je u pitanju kvalifikacija pravne prirode objekata nasledstva.

²³⁾ Sud Karlsruhea u odluci od 20. III 1931. primenio je francusko pravo na pitanje kvalifikacije potraživanja cene dobijene prodajom nepokretnosti u Nemačkoj, iako francuski zakon kao lex causae uzvrća i za pitanje kvalifikacije na nemački zakon.

²⁴⁾ U jednoj od citiranih odluka videli smo da je za sud čak bila odlučujuća okolnost to što je de cujus bio pretplaćen na časopis u stranoj državi.

²⁵⁾ Čl. 10 izmenjenog Prednacrtu revizije francuskog C. civil-a (tekst je konačno usvojen 1. VII 1959.) normira da se nasleđivanje u celini reguliše zakonom poslednjeg domicila ostavioca. De cujus se, istina, može pozvati i na neki drugi zakon, pod rezervom primene imperativnih propisa naslednog statuta.

Zbog toga se tendenciji primene ostaviočevog domovinskog prava suprotstavlja opravdan interes domaće države da nasleđivanje svih ili samo pojedinih dobara stavi pod kontrolu svojih propisa. A oni mogu biti: (1) propisi kojima se u skladu sa principima stvarnog prava uređuje pravni režim sticanja svojine mortis causa, (2) odredbe o sudskoj nadležnosti u naslednim sporovima sa elementom inostranosti i (3) norme u kojima se izražava stav nacionalnog prava u odnosu na zakonsku nadležnost za regulisanje nasleđivanja u međunarodnom privatnom pravu.

Iako prve dve kategorije propisa ne predstavljaju predmet našeg interesovanja u užem smislu, mišljenja smo da će nekoliko napomena pomoći da se shvati kakav je i koliko njihov uticaj na zakonsko nasleđivanje sa elementom inostranosti.

9. Analiza propisa poznatih pod imenom normi o građanskim pravima stranca pokazuje da je najveći broj nacionalnih zakonodavstava u principu izjednačio strance sa domaćim državljanima u pogledu mogućnosti biti naslednik u domaćoj državi, bilo bez ikakvog dopunskog uslova, bilo zahtevom o postojanju reciprociteta sa stranom državom.

U državama u kojima se uživanje ovog prava ne čini zavisnim od toga da li i strana država priznaje domaćim građanima nasledna prava u pogledu zaostavštine na svojoj teritoriji, strani naslednici, formalno gledano, imaju isti naslednopravni tretman kao i domaći. Međutim, i u ovim zemljama postoje raznovrsna ograničenja koja dovode do toga da nasledno pravo stranaca ne bude onakvo kakvo uživa domaći naslednik. Ove restrikcije, nema sumnje, predstavljaju izraz nastojanja domaćeg zakonodavca da podvrgne svojoj kontroli nasleđivanje onih objekata koji zbog njihove ekonomske vrednosti predstavljaju dobra od naročito interesa za domaću državu.²⁶⁾

Pretpostavljamo da se pred poljskim sudom od strane naslednika koji žive u inostranstvu postavi pitanje nasleđa poljoprivrednog imanja u Poljskoj. Iako su u smislu čl. 8 zakona o međunarodnom privatnom pravu Poljske stranci izjednačeni u naslednim pravima sa poljskim građanima, sud će pozivom na specijalnu odredbu čl. XXIII Uvodnih odredaba poljskog građanskog zakonika dosuditi stranim naslednicima i legatarima samo pravo na novčanu naknadu vrednosti iste, kada su oni u smislu posebnih propisa isključni u pogledu nasleđa prava korišćenja poljoprivrednog zemljišta. No, pravilo o novčanoj naknadi primenjuje se jedino pod uslovom uzajamnosti.²⁷⁾

Pored ovih ograničenja koja se vrše odredbama privatnog prava (građanskog i naslednog), postoje i restrikcije koje imaju izvor u javnopravnim propisima domaće države o kontroli deviznog prometa sa inostranstvom, a koje sa svoje strane mogu da dovedu do toga da

²⁶⁾ Zato se, po pravilu, u normama o građanskim pravima stranaca iza reči „...izjednačeni u pravima i dužnostima sa domaćim državljanima“, stavlja rezerva „...osim ako posebnim propisima nije drugačije određeno“.

²⁷⁾ Vidi odluku Vrh. suda Poljske od 4. V 1972, III, 368—69, objavljenu u „Journal du droit international“, 2—1974, str. 372. U datom slučaju sud je utvrdio da u odnosima sa Z. Nemačkom postoji uzajamnost u materiji nasleđivanja.

strani naslednici zbog njihove rigoroznosti ne mogu uopšte ili mogu samo delimično da prenesu nasledena dobra ili da izvrše transfer de-
viza dobijenih njihovom prodajom u inostranstvu.²⁸⁾

Kod druge grupe zemalja, u kojima se nasledno pravo tretira kao relativno rezervisano, stranac će biti lišen mogućnosti da dobije bilo šta po osnovu nasleđa (iako mu to *lex successionis* inače priznaje), ukoliko se utvrdi da ne postoji reciprocitet u odnosima nasledivanja sa njegovom državom. Međutim, na taj način po našem mišljenju ne bi trebalo da dođe do automatske supstitucije stranog naslednog statuta (ukoliko je on proglašen nadležnim na osnovu kolizivne norme *lex fori*) domaćim propisima o nasledivanju ili do konfiskacije zaostavštine na domaćoj teritoriji kako je to svojevremeno bilo predviđeno u zakonima nekih federalnih država u SAD.²⁹⁾

Neposredna posledica nepostojanja uzajamnosti sa stranom državom ogleda se u tome što se jedino naslednicima iz te države negira nasledno pravo u odnosu na zaostavštinu na domaćoj teritoriji, pa bilo da se radi o nasledivanju domaćih ili stranih ostavilaca. To drugim rečima znači, da usled nepostojanja uzajamnosti dolazi do drugačijeg rasporeda zaostavštine, ali ne zato što tako izričito naređuje *lex fori* (koji u ovom slučaju nije i *lex causae*), već zbog toga što njegove norme o građanskim pravima stranaca isključuju naslednika iz određene strane države. U svemu ostalom trebalo bi primeniti strani nadležni zakon, tako da na nasleđe mogu doći ne samo domaći naslednici, već i stranci, pod pretpostavkom da tako predviđa nasledni statut, ali i da njihova država izjednačava domaće naslednike sa svojim kada se pred njenim sudovima postavi pitanje priznavanja njihovih naslednih prava.³⁰⁾

10. S obzirom da sporovi iz naslednih odnosa spadaju u konkurentnu primarnu nadležnost posebnog formata, to će se, sa izuzetkom sporova u vezi sa nasledivanjem nepokretnosti, biti nadležan ili nacionalni sud ostavioca ili sud mesta otvaranja nasleđa. Kakav je značaj sudske nadležnosti u ovoj materiji vidi se i po tome što svaki nacionalni sud u iznalaženju nadležnog prava za meritorno regulisanje nasledivanja; konsultuje jedino svoje kolizivne norme i polazi od onakve pravne kvalifikacije pravnih pojmova i ustanova kakva postoji u njegovom sopstvenom pravu. Prema *lex fori* se, zatim, ceni dopuštenosti ustanove uzvraćanja i upućivanja, kao i upotreba instituta „međunarodni javni poredak“ u ovoj oblasti. Zato nije svejedno koji će nacionalni sud biti ovlašćen da postupa po naslednim tužbama.

²⁸⁾ U pravu SSSR-a poseban vid ograničenja naslednog prava stranaca nalazi se u odredbi kojom se vrednost nasledene imovine ograničava na iznos od 10.000 rubalja. Sa druge strane, sud u Remsu je svojom odlukom od 14. I 1974. odbio da dozvoli vršenje prava prelevmana na dobrima u Francuskoj zbog toga što usled strogosti tuniskih valutnih propisa francuski naslednici nisu mogli da izvrše transfer nasledenih dobara (*Journal du droit international*, 2—1975, str. 335).

²⁹⁾ Više o tome: M. Bulajić: Pravo građana FNRJ da nasleduju u SAD na osnovu ugovora o trgovini i plovidbi od 1888. (Slučaj Kolovrat v. Oregon), Arhiv za pr. i društvene nauke, 1—2, 1962, str. 118.

³⁰⁾ Razume se da od države u pitanju zavisi koja će vrsta uzajamnosti po formi i sadržini biti zahtevana.

Uporednopravni pregled normi o sukobu jurisdikcija pokazuje da u velikom broju država koje poznaju sistem pluraliteta zaostavštine, sudska i zakonska nadležnost idu zajedno: u svim situacijama u kojima je nadležan *lex fori*, neposredno na osnovu domaće kolizivne norme ili prihvatanjem „renvoi”, biće nadležni i domaći sudovi. To praktično znači da će domaći sud biti ovlašćen da postupa po podnetoj tužbi uvek kada je ili domicil ostavioca ili njegova nepokretna imovina na teritoriji države suda.³¹⁾

Interesantan je slučaj holandskog prava. Iako stoji na stanovištu primene nacionalnog zakona de cujusa na nasleđivanje celokupne zaostavštine, ipak se holandski sudovi oglašavaju nenadležnim kada je nasleđe otvoreno u inostranstvu, bez obzira što se imovina nalazi u Holandiji.³²⁾

11. Pošto smo se u najkraćim crtama upoznali sa uticajem koga vrše norme o građanskim pravima stranaca i norme o sukobu jurisdikcija na konačnu raspodelu zaostavštine, pokušaćemo na kraju da ukažemo na prisnu vezu koja postoji između zakona mesta u kome se nalaze objekti nasleđivanja i njihovog sticanja *mortis causa*.

Nema sumnje da veza o kojoj je reč postoji u svim nacionalnim pravima, jer se nasleđivanje pojavljuje u funkciji prava svojine. Pa ipak, ona je najtešnja u zemljama koje su kroz svoja kolizivna opredeljenja prihvatile sistem podeljene zakonske nadležnosti u materiji interstateškog nasleđivanja. U tim državama nasleđivanje nepokretnosti po tradiciji se podvrgava nadležnost realnog statuta, jer se smatra da ono, budući deo prava svojine, nije ništa drugo do promena u licu njihovog dotadašnjeg vlasnika. Ovo je shvatanje zapadne pravne nauke, a naišlo je i na potvrdu u praksi sudova većine kapitalističkih zemalja.

Interesantni su razlozi koji se navode u prilog isključive primene lokalnog zakona na nasleđivanje nepokretnosti. Tako, npr. Batifool prava nadležnost *lex rei sitae* pozivajući se na to da su se ovim zakonom oduvek određivali uslovi sticanja svojine naslednika, da je lokalnim propisima normirano opšte založno pravo poverilaca na imovini de cujusa, kao i mere publiciteta o stanju svojine na nepokretnostima.³³⁾ Šta više, on proširuje domen primene realnog statuta i na nasleđivanje pokretnih dobara, ističući da se u tom slučaju jedino fingira mesto njihovog nalazanja u domicilu ostavioca.

³¹⁾ Francusko pravo, međutim, daje prilično široku nadležnost domaćim sudovima. Tako čl. 14 C. civil-a dopušta francuskom tužiocu da podvede stranaca pod nadležnost francuskog suda u pogledu zahteva koji se odnose na nasleđivanje pokretnosti, iako je mesto otvaranja nasleđa bilo u inostranstvu. Čl. 15 predviđa nadležnost francuskog suda kadgod je tuženik francuski državljanin u momentu podizanja tužbe, osim za tužbu u pogledu deobe nasleđa i tužbe koje se tiču nepokretnosti u inostranstvu.

³²⁾ Droz u tom smislu citira odluku Hooge Raad od 21. IV 1911., kao i jednu noviju presudu koju je doneo Apelacioni sud u Hagu 5. III 1958. godine (Vidi: G. A. L. Droz: *Saisine héréditaire et administration des successions en droit français et comparé*, Rev. crit. de droit int. privé, 2—1970, str. 206).

³³⁾ Batifool (op. cit., str. 709) se pokazuje kao izraziti pristalica sistema podeljene zaostavštine. On podvlači da je primena jedinstvenog zakona na nasleđivanje nepokretnosti poželjnija od nadležnosti jednog zakona za nasleđivanje u celini.

Ne treba, međutim, zaboraviti da je ovo shvatanje imalo i svoje protivnike. Tako je, recimo, Savinji, pre svih, tvrdio da se zakoni o nasleđivanju prvenstveno tiču ličnosti, pa tek onda njenih dobara, te da je zato teza o principijelnoj lokalizaciji objekata zaostavštine neosnovana. To je, po njemu, metod koji se primenjuje u materiji stvarnih prava i koji se ne bi mogao na identičan način primeniti i u oblasti naslednih odnosa. Ipak, realni statut i po njemu nalazi primenu u materiji koja zbog svog ekonomskog i socijalnog značaja ima više politički, nego nasledni karakter.³⁴⁾

U oceni iznetih argumenata koji govore u prilog isključive nadležnosti *lex rei sitae* mišljenja smo da bi se oni samo delimično mogli usvojiti. Slažemo se sa stavom o generalnoj nadležnosti lokalnog zakona kada je u pitanju sticanje svojine na pojedinim predmetima zaostavštine, ako njihov privredni, strateški ili kulturni značaj to opravdava.³⁵⁾ Međutim, kada se radi o zakonskom nasleđivanju kao načinu sticanja svojine *mortis causa*, čini se da jedino okolnost da se ona nalaze na domaćoj teritoriji nije dovoljna da zasnuje nadležnost *lex fori*.³⁶⁾

Ako bi se primena ovog zakona i mogla tolerisati kada je u pitanju način i momenat sticanja svojine na nasleđu, pravni režim nasledne zajednice koja nastaje između naslednika smrću jednog lica ili kvalifikacija pravne prirode predmeta nasleđivanja, podvrgavanje njegovoj oceni takvih pitanja kao što su: momenat otvaranja nasleđa, kvaliteti koje mora da ima pretendent na nasleđe, problem nasleđivanja komorijenata ili veličina nužnog dela, teško se može opravdati. Međutim, recimo na kraju još i to da čak i u onim pravnim sistemima u kojima je izričito odvojen nasledni od realnog statuta, ovaj drugi dolazi do primene, istina subsidijarne, kada to predmet nasleđivanja ili globalna ekonomska politika države u pitanju iziskuje. Ovo je karakteristično i za pravne sisteme koji u svojim kolizionim normama usvajaju princip jedinstvene zaostavštine. Jedan od najočiglednijih primera za to nalazimo, kao što je ranije istaknuto, u pravu NR Poljske u kome se zbog naglašene intervencije države u domenu poljoprivredne proizvodnje odstupa od jedinstvenog naslednog režima i na nasleđivanje poljoprivrednih imanja isključivo primenjuje poljski zakon.

³⁴⁾ Pod tim on podrazumeva pravno regulisanje imovine u celini, a naročito režim sticanja svojine na poljoprivrednom zemljištu. (Više o tome: Boulanger, cit. delo, str. 43).

³⁵⁾ Nadležnost ovog zakona dolazi u obzir ne samo kada je u pitanju nasleđivanje nepokretnosti u najširem smislu (poljoprivredno zemljište, šume, stambene zgrade), već i onda kada su objekti nasleđivanja prava iz industrijske svojine, akcije i druge hartije od vrednosti, „fond de commerce”, itd.

³⁶⁾ U tom smislu i prof. Eisner (op. cit., str. 172) smatra da iako je *lex rei sitae* nadležan u pogledu stvarnopravnih odnosa povodom stvari, kada su one deo imovinske mase koja je kao celina podvrgnuta posebnom statutu (naslednom, u ovom slučaju), onda taj statut, a ne *lex rei sitae*, određuje pravne odnose u pogledu cele imovine, bez obzira na mesto nalaženja tih stvari.

LES PRINCIPES DE COLLISION DE LA DÉTERMINATION DU STATUT
COMPÉTENT EN MATIÈRE DE LA SUCCESSION LÉGALE AVEC L'ÉLÉMENT
ÉTRANGER

— R é s u m é —

La détermination de la loi compétente en matière de la succession intestat dans le droit comparé (la législation et la pratique) est effectuée en se référant sur un des principes de collision bien connus, auquel cas dans un grand nombre d'Etats cette question est réglée par la norme de collision double. Soit qu'on adopte la compétence de la loi nationale du de cuius en ce qui concerne toute sa succession, soit qu'on attribue l'importance décisive à la loi qui est valable dans l'Etat où il avait son domicile ou, encore plus souvent, que la succession des biens immobiliers soit soumise à l'application du droit local du pays dans lequel ces biens se trouvent, la détermination dont il est question est effectuée en fonction d'une série de facteurs dont les plus importants sont les facteurs social, économique et démographique. D'où il s'ensuit que sur chaque norme de collision relative à la succession légale il faut regarder comme sur le sublimé de ceux-ci et l'expression des tendances des législations nationales d'instituer de telles solutions des conflits de lois qui dans la plupart des cas assureront la possibilité de l'application des prescriptions nationales en matière de succession dans laquelle est soit le sujet soit l'objet exprimé avec l'élément étranger.

A part l'importance purement théorique de cette question, elle a aussi une grande importance pratique, eu égard à la circonstance que les choses et les droits qui constituent la succession d'une personne peuvent être d'une plus grande valeur. C'est pourquoi aucun Etat aujourd'hui n'est indifférent quand le problème se pose d'après quel droit national sera traitée la succession de l'étranger sur le territoire national. Il faut souligner, cependant, que les difficultés se manifestent dans la pratique même alors quand tous les Etats intéressés partent des mêmes normes et règles de collision. Cela découle comme conséquence de l'application des institutions qui ont pour résultat de s'écarter de l'application de la loi compétente régulière dans le droit international privé („ordre public“, „action de répliquer et initiation“, réciprocités, etc.). Sur la répartition définitive des biens de la succession influent aussi les différentes dispositions *lex fori* qui ont la source non seulement dans le droit privé mais aussi dans le droit public (les prescriptions sur la limitation de la valeur des biens hérités, les limitations de devise, les dispositions légales spéciales sur la succession de certaines catégories d'objets et de droits).

Le caractère complexe du problème de la détermination du statut compétent dans ce domaine de rapports avec l'élément étranger est encore plus accentué par le fait que certaines notions juridiques qui sont prises régulièrement comme points de ralliement, sont susceptibles à une qualification différente de la part des tribunaux nationaux (le domicile, par exemple), tandis que les autres dans les conditions déterminées font ressortir qu'en dépit de la détermination apparente ne sont pas toujours en mesure d'assurer la sécurité juridique à laquelle on s'y attend (la citoyenneté, par exemple). Ajoutons à cela que l'application du lieu où la chose se trouve (ce que l'on appelle le statut réel) s'impose comme inévitable par rapport au nombre déterminé de questions en relation avec la succession, et même si les débats sur la succession ont lieu devant les tribunaux des Etats qui réglementent la succession en principe par la loi personnelle du de cuius (*lex nationalis* ou *lex domicilii*), il devient évident que par la détermination formelle des normes de collision dans ce domaine est résolu seulement un des problèmes du conflit de lois. Le grand nombre des autres questions et leur résolution varie d'Etat à Etat et dépend du caractère de cet Etat (les pays d'émigration et d'immigration) de même du moment dans lequel cette question se pose devant leurs tribunaux.

